

19 Гурская, Ю. А. Древние фамилии современного белорусского ареала на славянском и балтийском фоне / Ю. А. Гурская. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : Право и экономика, 2011. – 446 с.

20 [Ластоўскі, В.] В. Л. С пад праху векоу / В. Ластоўскі // Наша Ніва. – 1914. – № 49 (12 снеж.). – С. 2–3.

21 Ластоўскі, В. Кароткая энцыклапедыя старасьвеччыны / В. Ластоўскі ; уклад. Я. Янушкевіч. – Мінск : Выд. Хурсік, 2003. – 226 с.

22 Праневіч, Г. Волата-крыўская тэорыя паходжання беларусаў і станаўленне эстэтыкі адраджэння ў творчасці Янкі Купалы / Г. Праневіч // Янка Купала і еўрапейскі літаратурны працэс : матэрыялы VI Міжнародных Купалаўскіх чытанняў, Мінск, 4–5 ліпеня 2002 г. / Укл. А. Бурбоўскай ; рэдкал. В. Рагойша (рэд.), І. Багдановіч, Ж. Дапкюнас. – Мінск, 2003. – С. 5–18.

23 Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі ; уклад., прадм. і камент. М. Хаўстовіча. – Мінск : “Беларускі кнігазбор”, 1998. – 480 с.

УДК 821.161.3-32*А.Федарэнка

М. М. ВОІНАВА-СТРАХА
(г. Мінск, МДЛУ)

СЮЖЭТНАЕ МАЙСТЭРСТВА І ІДЭЙНА-ТЭМАТЫЧНАЯ СПЕЦЫФІКА НАВЕЛІСТЫКІ А. ФЕДАРЭНКІ

У артыкуле разглядаецца спецыфіка рэалізацыі жанру навелы ў творчасці сучаснага беларускага пісьменніка А. Федарэнкі. У яго малой прозе адбываецца адмысловае спалучэнне элементаў класічнай паэтыкі акрэсленага жанру з уласна аўтарскімі спосабамі навелістычнай сюжэтабудовы. Пісьменнік з уласцівым яму тонкім гумарам і адметнай дасціпнасцю акцэнтуюе ўвагу ў навелах на глыбіні сэнсаў і ідэй анталагічнага, аксіялагічнага характару. Малая проза А. Федарэнкі – гарманічнае ўвасабленне ў навелістычнай форме актуальных рэалій XXI стагоддзя.

Жанравыя магчымасці навелы не абмяжоўваюцца лаканічнасцю яе формы. За некалькі стагоддзяў існавання навела пацвердзіла сваю ўніверсальнасць з пункту гледжання магчымасці асвятлення любога кола пытанняў: ад простых бытавых замалёвак да глыбокага асэнсавання складаных анталагічных і аксіялагічных праблем.

У малой прозе А. Федарэнкі раскрыты амаль усе магчымасці навелістычнага жанру. З’яўляючыся майстрам дэталі, пісьменнік валодае адметнай здольнасцю па-філасофску глыбока закрануць разнастайныя аспекты асобнай экзістэнцыі і раскрыць таямніцы чалавечай душы, не выходзячы за сіслыя рамкі навелістычнай прасторы. У прадстаўленым артыкуле звернемся да аналізу тэкстаў А. Федарэнкі, у якіх найбольш выразна прасочваюцца вышэйакрэсленыя навелістычныя адметнасці.

Тэкст “Сваяк” звяртае на сябе ўвагу своеасаблівай схемай сюжэтабудовы. Аўтарам прапанаваны сюжэтны рэбус, ключ да якога схаваны ў кантэксце, і яго спасціжэнне прымушае чытача знаходзіцца ў стане актыўнага пошуку і пасля завяршэння гісторыі. Пісьменнік выкарыстоўвае своеасаблівую форму гульні, заснаванай на навелістычнай загадцы і парадоксе.

У прадстаўленым тэксце А. Федарэнкам па-майстэрску выкарыстоўваецца метафара як спосаб раскрыцця навелістычнай сітуацыі. Віск бензапілы, які раніцай уварваўся ў сон апавядальніка, нават без уліку кантэксту канкрэтнага твора з’яўляецца тыпова навелістычным па сваёй сутнасці матывам. Навізна, нечаканасць, рэзкасць, уласцівыя навеле і лаканічна перададзеныя ў адной фразе, можна разглядаць як квінтэсэнцыю разглядаемага тэксту ў прыватнасці і адначасова як адну з універсальных мадэлей усяго жанру ў цэлым.

Нягледзячы на існаванне вялікай колькасці тэарэтычных распрацовак па вызначэнні сутнасці і спецыфікі жанраў навелы і апавядання, па-ранейшаму актуальным застаецца пытанне іх карэктнага размежавання. У аналізаваным выданні А. Федарэнкі [1] уся малая проза абазначана дэфініцыяй “апавядання”, хаця жанравая прырода змешчаных у кнізе тэкстаў мае прамое відавочнае дачыненне да навелы. У якасці асновы працэсу ідэнтыфікацыі можна выкарыстаць аўтарскую метафару. Мадэль “прабуджэнне раніцай” – аснова для сюжэта апавядання, у той час, як “прабуджэнне раніцай ад віску бензапілы” – яскравы фармат разгортвання ўласна навелы.

Рэзкасць і нечаканасць наскрозь пранізваюць экспазіцыйную частку дадзенага тэксту. Згодна з апавядальнікам, “віск бензапілы” не проста ўварваўся ў яго сон пад раніцу. “Бензапіла не сунімалася. Яна пілавала свае бяровыя недр зусім блізка, яе аднастайна-цягучы віскат уядаўся не проста ў вушы, а ў самыя, здавалася, мазгі” [1, с. 148]. Напружанне не сціхае, нават калі стала вядома, што справа не ў бензапіле, а ў звычайным званку ў дзверы: “А званок між тым не сціхаў, бы заклінула яго” [1, с. 148].

Пісьменнік з першых да апошніх радкоў трымае ўвагу чытача ў стане напружання і чакання далейшага разгортвання дзеяння. У арсенале мастака слова вядучую ролю займаюць парадокс і кантраст. Так, прычынай рэзкага віску бензапілы, які ў адно імгненне, хоць і на адзін дзень, але кардынальна перавярнуў звыклы лад жыцця апавядальніка, выступіў нічым не прыкметны “нізенькі чалавечак з вялікай спартыўнай сумкаю з рамянем на плячы” [1, с. 148].

Аўтар не пакідае без увагі ніводнай дэталі. Элемент кантрасту, тонка зафіксаваны ў адной фразе, прасочваецца нават у дробязях: у апісанні знешнасці (“нізенькі чалавечак з вялікай спартыўнай сумкай” [1, с. 148]), паводзін: госць, які ўпэўнена дэманструе валоданне правіламі этыкі (“Свіння той, хто чужы час не цэніць. Я ж разумею. Галоўнае – паважай людзей, тады і цябе будуць паважаць” [1, с. 150]), але, між тым, сваімі ўчынкамі сцвярджае цалкам супрацьлеглае: бесцерымоннасць, бестактоўнасць і г. д. І ў дадзеным выпадку А. Федарэнка выступае як майстар дэталі. Пісьменніку няма неабходнасці прама выражаць ацэнку дзеянняў госця, яму дастаткова нязмушана заўважыць, што госць паявіўся, “захутаны ў мой любімы, жоўты ў сінія гарошыны, махровы ручнік” [1, с. 150].

Прыведзеныя прыклады сведчаць пра выражанае ў навелістыцы А. Федарэнкі майстэрства красамоўнасці ў лаканічнай форме.

Аўтар адмыслова абыгрывае значэнне лексемы “сваяк”, уключаючы элемент гульні, звязаны з размеркаваннем роляў дзеючых персанажаў. У пачатку тэксту апавядальнік-гаспадар і госць выконваюць аналагічныя акрэсленаму статусу функцыі. Пасля шэрагу бесцерымонных учынкаў адбываецца сціранне, здавалася б, відавочнай мяжы, што праўляецца ў змяшчэнні вызначаных роляў.

Матывацыя і логіка дзеянняў госця парадаксальныя па сваёй сутнасці. Навідавоку тыповая бытавая сітуацыя, пазбаўленая канфлікту ці ярка выражанага незвычайнага элемента. З іншага ж боку, сам факт нечаканага з’яўлення незнаёмца-сваяка і шэраг звыклых бытавых дзеянняў на чужой тэрыторыі ствараюць яскравы камічна-іранічны падтэкст. У фокусе аўтарскай гульні – такія чалавечыя якасці, як сціпласць і гасціннасць.

У апавядальніка хапіла смеласці, каб выказаць бестактоўнаму сваяку сваё незадавальненне, але ж вытанчаная інтэлігентнасць не дазволіла рашуча адстаяць свае межы і нават прымусіла прасіць прабачэння за спробу абараніць права на распараджэнне ўласнай масмасцю і часам.

Дыялагічнасць у спалучэнні з майстэрскай увагай да дэталі надаюць наратыўнай плыні лаканічны і адначасова дынамічны характар. Парадокс і кантраст – аснова для дасягнення *pointe*. Спецыфічнай прыкметай твора “Сваяк” з’яўляецца тое, што ключ да сюжэтнага рэбуса пакінуты аўтарам па-за тэкставай тканкай. Знікненне здзіўнага госця было такім жа раптоўным, як і яго з’яўленне. Сам факт таго, як ён нечакана ўварваўся ў жыццё апавядальніка, навелістычны па сваёй сутнасці. Сапраўдная асоба, якая хавалася за абліччам сваяка, матывы яго паводзін застаюцца ў рамках кантэкстуальнай прасторы і ствараюць эфект незавершанасці сюжэтнай лініі. Па сутнасці, фінал апавядання застаецца адкрытым.

Сярод ключавых спецыфічных адметнасцей навелы – яе сфакусаванасць на навіне, падзеі, якая па сваім змесце вылучаецца на фоне паўсядзённасці [2]. Майстэрства ж А. Федарэнкі-навеліста ў здольнасці заўважыць незвычайнае нават у, здавалася б, звыклай бытавой сітуацыі. Твор “Патрон, самагонны апарат, чароўная кніга і яшчэ сёе-тое...” – чарговае таму пацверджанне.

Назва твора прываблівае ўвагу незвычайным спалучэннем паняццяў, ніяк не звязаных паміж сабой па значэнні. Мастацкі прыём, калі навелістычны элемент змяшчаецца ўжо ў назве твора, даволі распаўсюджаны ў сучаснай айчыннай малой прозе. Ён выкарыстоўваецца і ў творчасці У. Сцяпана, Ю. Станкевіча і многіх іншых навелістаў. У акрэсленым тэксце ўступная частка разгорнутая і па спосабе выкладу матэрыялу не з’яўляецца традыцыйнай з пункту гледжання класічнай навелістычнай сюжэтабудовы (увядзенне чытача ў сутнасць сітуацыі).

Пачатковы сегмент уключае пералік шэрагу падзей, тыповых і адначасова адметных для той ці іншай мясцовасці. Адметны і сам спосаб прадстаўлення гэтай інфармацыі: “Утвунены: усе беларускія вёскі абыдзі – не знойдзеш такой, дзе б не пачаставалі цябе легендаю...” [1, с. 153]. Аўтар акцэнтуюе ўвагу на звычайнасці самога факта бытавання легенд у той ці іншай мясцовасці. Сярод традыцыйных вызначальных рыс легенд, пра якія вядзецца гаворка ў дадзеным творы, пытанні сапраўднасці – выдумкі прыведзенай сітуацыі, часавая суаднесенасць з мінулым, перадача ў вуснай форме, што непасрэдна звязана з такімі катэгорыямі, як верагоднасць – рэальнасць [3].

Нягледзячы на відавочную долю ўмоўнасці, якая вынікае з вышэйакрэсленых характарыстык, згаданыя аўтарам гісторыі набліжаюцца да навелы незвычайнасцю прадстаўленых у іх сюжэтаў. Адрозным элементам выступае факт тыповасці легенд. Ядро навелы ў яе навізне, якая не можа выступаць перманентнай характарыстыкай прадмета ці з’явы па сваёй сутнасці. Выклікаўшы аднамомантна эмоцыі здзіўлення падчас першаснага ўспрыняцця, інфармацыя аўтаматычна пераходзіць у разрад вядомай, звыклай, тыповай і г.д. у залежнасці ад яе сутнасці, важнасці і знаканасці для каго-ці чаго-небудзь. У гэтым і спецыфіка згаданых легенд: у выражэнні незвычайнага ў звычайным/тыповым ці, наадварот, звычайнага/тыповага ў незвычайным. Кожная мясцовасць мае сваю адметную легенду, звыклую для яе насельнікаў, але “незвычайную/новую” для іншых жыхароў ці гасцей, часовых наведвальнікаў. Акрамя таго, менавіта гэтая легенда вылучае канкрэтную тэрыторыю ад любой іншай.

Такім чынам, аўтарам сфармавана глеба для разгортвання навелістычнай падзеі, уступная частка якой нічым не адрозніваецца ад шэрагу пералічаных у экспазіцыі іншых легенд: “Альбо такая гісторыя. Жыў, ці, хутчэй, існаваў у адной вялікай вёсцы чалавек” [1, с. 154]. Падобна да навелы “Госць” А. Федарэнкі стварае ўмоўную мадэль сітуацыі, пазбягаючы ўказання канкрэтнай назвы вёскі і імён персанажаў, не змяшчаючы спецыфічнай характарыстыкі акалічнасцей дзеяння.

У аснове навелістычнага сюжэта кантраст персанажаў, іх маральна-этычных устаноў і жыццёвай філасофіі: мудры школьны настаўнік і вучань, які “для яго быў жывым дакорам, недарэчным прабелам школьнага выхавання, нягэлым коласам, што вылупіўся з разумнага, добрага і вечнага зерня, якое высеіваў некалі шчодрой рукою настаўнік” [1, с. 154].

Парадаксальнасць сітуацыі прадстаўлена аўтарам на ўзроўні кардынальнай змены першаснай сутнасці паняццяў і асацыяцый, з імі звязаных. Вонкава настаўнік выконвае функцыю духоўнага лідара, у аснове місіі якога – фармаванне правільных маральна-этычных каштоўнасцей і тым самым выпраўленне жыццёвай лініі былога вучня, вывядзенне яго на новы якасны ўзровень духоўнага асобнага развіцця.

Майстар дэталі А. Федарэнкі для акрэсленай мэты выбірае адзін з самых традыцыйных атрыбутаў навучання – кнігу. Калі ў чарговы раз вучань, “патлаты, нямыты, сіняносы” [1, с. 154], напярэдадні Каляд звярнуўся да настаўніка за фінансавай дапамогай, матывуючы свой учынак жаданнем “з панядзелка ... пачаць новае жыццё, але перад гэтым напаследак хоча боль-менш па-людску правесці Каляды” [1, с. 154], у адказ атрымлівае кнігу. З кантэксту вынікае, што гаворка ідзе пра Біблію, бо, як адзначыў сам настаўнік, “Тут пра чалавека, яшчэ больш

няшчаснага за цябе, але які ўсё ж знайшоў сілы выкарабкацца і ўваскрэснуць. І ўжо не ён прасіў, а ў яго прасілі. У гэтай кнізе твой паратунак” [1, с. 154].

Кожнае з апісаных дзеянняў адначасова надзелена знешнім, першапачаткова прадстаўленым чытачу, і ўнутраным, раскрытым у фінале, сэнсавым планам, якія кантрастуюць паміж сабой і ўзаемадзеянне якіх утварае навілістычнае ядро. Жаданне пачаць новае жыццё напярэдадні Каляд з боку вучня і сімвалічны жэст настаўніка – падарунак Новага Завету з мэтай садзейнічаць духоўнаму росту асобы – атрымліваюць сэнсавое пераўвасабленне ў рамках твора. Чытачу прадстаўляецца апазіцыя “высокае ў нізкім”, “нізкае ў высокім”. Не знайшоўшы паратунку ў Святым пісанні, пасля Каляд вучань вярнуў кнігу, не прачытаўшы ніводнай старонкі. Выразнае навілістычнае *pointe* разгортваецца ў момант, калі настаўнік “дастаў перад ашаломленым вучнем з кнігі купюру – дастатковую, каб не толькі адзначыць Каляды, а, улічваючы невысокія патрабаванні нашага героя, яшчэ і пахмяліцца” [1, с. 155].

Такім чынам, адбываецца відавочнае нівеліраванне сімвалізму такіх сакральных паняццяў, як *Біблія*, *Каляды*, а таксама *настаўнік*, *вучань* і звязаных з імі працэсаў навучання, духоўнага ўзбагачэння і ўдасканалення.

Абраная тактыка пазбаўлена дэманстратыўна павучальнага кантэксту. Філасофія жыцця – у кожным яго імгненні: няма нічога выпадковага і нават звычайнае, здавалася б, здарэнне можа стаць лёсавызначальным. Пісьменнік не бярэ на сябе глабальную функцыю выхавальніка грамадства. Ён валодае ўнікальнай здольнасцю выхапіць з будзённай плыні сітуацыі, якія могуць ёміста, без дадатковых каментарыяў, даць трапную характарыстыку як асобнаму індывіду, яго ўнутраным прынцыпам, устаноўкам, каштоўнасцям, так і пакаленню ў цэлым.

Такім чынам, яскравай адметнасцю стылю А. Федарэнкі-навіліста з’яўляецца мастацкае асэнсаванне рэалізацыі аксіялагічнага кодэксу на ўзроўні паўсядзённага жыцця любога чалавека, з чым звязана і тэндэнцыя стварэння ўмоўных сітуацыйных мадэлей без асобнай індывідуалізацыі і канкрэтнай геаграфічнай лакалізацыі. Мастацкі паказ ажыццяўляецца праз прызму тонкай іроніі і гумару, у выніку чаго атрымліваецца нязмушаная карціна, самадастатковая па сваёй сутнасці і сэнсавай напоўненасці. Перад намі фіксацыя моманту, напоўненага дынамікай і яркім, кантрастным у дачыненні да звыклага ладу ядром. І нават невялікі аб’ём тэксту – не перашкода для занатавання глабальных працэсаў у мінімалістычным фармаце.

Спіс літаратуры

- 1 Федарэнка, А. Ціша : аповесці, апавяданні / А. Федарэнка. – Мінск : Маст. літ., 2014. – 174 с.
- 2 Мелетинский, Е. Историческая поэтика новеллы / Е. Мелетинский. – М. : Наука, 1990. – 279 с.
- 3 Рагойша В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік : тэрміны і паняцці / В. П. Рагойша. – Мінск : Нар. Асвета, 2009. – 303 с.

УДК 821.111-1/-2*У.Шэкспір

І. А. ХОРСУН

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

СПАДЧЫНА УІЛЬЯМА ШЭКСПІРА І ЯЕ АСЭНСАВАННЕ РОЗНЫМІ ЭПОХАМІ

У артыкуле разглядаецца феномен бессмяротнасці творчай спадчыны Шэкспіра. Аўтар параўноўвае станаўленне адносін да творчасці найбуйнейшага гуманіста эпохі Позняга Адраджэння на захадзе і ў савецкім літаратуразнаўстве, пачынаючы з 16 стагоддзя, і адзначае эстэтычны ўплыў спадчыны вялікага паэта і драматурга на літаратуры розных краін і народаў.